

Effectenonderzoek en welvaartsanalyse bij arbeidsmarkt- en onderwijsbeleid

Maatschappelijke kosten-batenanalyses van arbeidsmarkt- en onderwijsbeleid vereisen een combinatie van wetenschappelijk effectenonderzoek en een welvaartsanalyse met vraag- en aanbodcurven. Deze vormen van onderzoek zijn complementair: de MKBA completeert het beeld door beleidseffecten in welvaart uit te drukken. Er moeten casestudies worden uitgevoerd om meer inzicht te krijgen in beleidsinterventies. Daarna kunnen werkwijzers worden geschreven voor uitvoerders van MKBA's.

CARL KOOPMANS

Onderzoeksdirecteur bij SEO Economisch Onderzoek en hoogleraar aan de Vrije Universiteit Amsterdam (VU)

PIERRE KONING

Chief science officer bij het Ministerie van SZW en hoogleraar aan de VU

DINAND WEBBINK

Hoogleraar aan de Erasmus Universiteit Rotterdam

Sinds 2000 is op basis van richtlijnen (Eijgenraam *et al.*, 2000) een groot aantal MKBA's uitgevoerd van infrastructuurprojecten. Op andere gebieden worden meer incidenteel MKBA's gedaan, waardoor de ervaring met MKBA's op deze terreinen nog beperkt is. De Algemene leidraad voor maatschappelijke kosten-batenanalyse biedt een basis om de richtlijnen naar geheel andere beleidsterreinen te vertalen (Romijn en Renes, 2013). De vraag is hoeverre MKBA toepasbaar is op de beleidsterreinen onderwijs en arbeidsmarkt, en hoe dergelijke MKBA's kunnen worden aangepakt. Deze beleidsterreinen worden samen behandeld omdat ze

deels dezelfde effecten beogen, bijvoorbeeld op de arbeidsproductiviteit, maar ook omdat zal blijken dat zij belangrijke problemen en aandachtspunten delen. Bespreking hiervan helpt om deze problemen en aandachtspunten te duiden en om aan te geven aan welke eisen MKBA's van hoge kwaliteit moeten voldoen. De analyse bouwt voort op een eerdere notitie (Koning *et al.*, 2013).

EFFECTENONDERZOEK IS CRUCIAAL

Een goede MKBA staat of valt met de kwaliteit van de inschatting van de effecten op de markten waarop het onderzochte beleid invloed heeft. In een MKBA zijn deze effecten bepalend voor de welvaartsbaten. Die baten bestaan, zoals bijna alle bedragen in economische berekeningen, uit hoeveelheden (Q) of veranderingen van hoeveelheden (ΔQ) maal prijzen (P) of veranderingen van prijzen (ΔP). De effecten zijn veranderingen van hoeveelheden en de prijzen worden bepaald door de waardering van effecten. Tabel 1 geeft voorbeelden en laat zien hoe effecten en waarderingen van effecten de uitkomst van de MKBA bepalen. Bij onderwijs gaat het bijvoorbeeld om de effecten van interventies in het onderwijs op toetscores van leerlingen. En op de arbeidsmarkt bijvoorbeeld om de effecten van andere belastingtoeslagen op de arbeidsparticipatie. Als de effecten niet adequaat worden ingeschat, klopt de MKBA ook niet. Dat geldt overi-

gens ook voor de waardering van de effecten.

In MKBA's van onderwijs- en arbeidsmarktbeleid ontbreekt er vaak goede informatie over de effecten van beleidsinterventies. Veel studies hebben een minder geloofwaardig onderzoeksdesign, waardoor de effecten sterk vertekend kunnen zijn. Zowel in de onderwijs- als de arbeidseconomie is het zeer belangrijk om selectiviteit te voorkomen. Experimenten met gerandomiseerde toewijzing van leerlingen aan de behandelgroep en de controlegroep vormen het ideaal. Als niet overtuigend gelden kwalitatieve studies. Een voor- en nameting met controlegroep kan als een minimum worden gezien. Het Centraal Planbureau gebruikt dit ook bij de doorrekening van verkiezingsprogramma's als selectiecriteria voor studies over onderwijs (CPB/PBL, 2012).

De beperkte beschikbare wetenschappelijke informatie brengt uitvoerders van MKBA's er soms toe om beredeneerde inschattingen te maken (Berenschot *et al.*, 2007). In andere MKBA's wordt uitgegaan van verwachtingen van betrokken actoren (Arcadis, 2006). En soms wordt zelfs eenvoudig aangenomen dat beleidsdoelen zullen worden gehaald (Ecorys, 2009; APE, 2005). Het gebruik van dergelijke niet-wetenschappelijke inschattingen is echter riskant, in het bijzonder bij het onderwijs- en arbeidsmarktbeleid. Daar is uit wetenschappelijk onderzoek gebleken dat interventies ook negatieve effecten kunnen hebben (Leuven *et al.*, 2007; Van Elk *et al.*, 2013). Bijvoorbeeld bij be-

geleiding van werklozen naar een baan (re-integratie) bestaat het risico dat deelnemers zich meer richten op de re-integratieactiviteiten dan op het actief zoeken naar werk; het zogenaamde *lock-in* effect (Van der Heul, 2006). Dit leidt ertoe dat de werklozen minder snel een baan vinden. Als in dergelijke situaties een verondersteld positief effect wordt ingevuld, bestaat het risico dat een maatregel met negatieve effecten positief uit de MKBA komt – en ten onrechte.

Een voorbeeld hiervan is een MKBA van voortijdig schoolverlaten waarin diverse eigen aannames worden gemaakt over de effectiviteit van maatregelen (In 't Veld *et al.*, 2006). Op basis daarvan wordt geconcludeerd: "Voor drie van de vier onderzochte interventies geldt dat de baten de kosten sterk overtreffen." Het Centraal Planbureau schrijft hierover: "Deze berekeningen zijn (...) met grote onzekerheid omgeven vanwege het ontbreken van essentiële informatie over de effectiviteit van de interventies" (CPB, 2006).

Er dient daarom te worden gewaarschuwd tegen het gebruik van 'beredeneerde' effecten, verwachtingen van betrokken actoren of beleidsdoelen. Als er geen wetenschappelijk onderzoek naar directe effecten beschikbaar is, moet dergelijk onderzoek deel uitmaken van – of voorafgaan aan – de MKBA. Deze aanbeveling is overgenomen in Romijn en Renes (2013). Dit impliceert dat het snel uitvoeren van een MKBA soms onmogelijk is. Naarmate meer effectenonderzoek wordt uitgevoerd, ontstaat er wellicht een *body of know-*

De cruciale rol van beleidseffecten in een MKBA

TABEL 1

Effecten	Voorbeeld	Eenheden (ΔQ)	Waardering (P)	Kosten en baten
ΔQ_1	Arbeidsproductiviteit	Procenten	Totale loonkosten (\approx waarde productie)	$\Delta Q_1 \times P_1$
ΔQ_2	Gezondheid	Levensjaren	Waarde van één levensjaar	$\Delta Q_2 \times P_2$
ΔQ_3	Criminaliteit	Diefstallen	Gemiddelde schade per diefstal	$\Delta Q_3 \times P_3$
.
ΔQ_N	Vrije tijd	Uren	Netto uurloon	$\Delta Q_N \times P_N$
Kosten	Uitvoeringskosten	Euro's	N.v.t.	$-C$
Totaal				$-C + \sum_{i=1}^N \Delta Q_i P_i$

ledge waar veel MKBA's zich op kunnen baseren. Het gaat dan om een beeld van passende en minder passende methoden, en om kengetallen voor effecten. Daarbij is het van belang dat de MKBA's worden gepubliceerd zodat de uitvoerders ervan elkaars methoden kennen.

Als beleidseffecten onbekend zijn, wordt voor arbeidsmarkt- en onderwijsbeleid soms berekend hoe groot het effect minimaal zou moeten zijn om de beleidsmaatregel rendabel te maken (Koopmans en Teves, 2010). Hoewel dit inhoudelijk een correcte benadering is, legt dit het probleem bij de gebruikers van de MKBA – bijvoorbeeld beleidsambtenaren, politici, media: geloven zij dat het effect inderdaad die omvang heeft, of niet? Bovendien opereren gebruikers in een politieke arena met een eigen dynamiek en soms met sterke voorkeuren voor bepaalde uitkomsten. Deze voorkeuren kunnen effectinschattingen van gebruikers beïnvloeden (wensdenken). Ook in deze gevallen verdient onderzoek naar de effecten daarom de voorkeur.

Het ontbreken van goed effectenonderzoek is overigens niet alleen een probleem voor het maken van een MKBA, maar ook voor andere ex ante evaluatiemethoden zoals kosteneffectiviteitsanalyse of multicriteria-analyse. Adequaat effectenonderzoek is een noodzakelijke voorwaarde voor goede beleidsvoorbereiding in het algemeen, niet alleen voor specifieke evaluatiemethoden.

HOGE BATEN EN MATIGE MKBA'S BIJ ONDERWIJS

De financiële baten van onderwijs komen vooral voort uit een hogere arbeidsproductiviteit en daardoor een hoger inkomen. Op dit gebied bestaat er een groot aantal studies met goede onderzoeksdesigns. Daarnaast is ook het een en ander bekend over de niet-financiële baten, zoals gezondheid, criminaliteit, burgerparticipatie en dergelijke. Een voorbeeld van een studie van hoge kwaliteit is het onderzoek naar het rendement van het Perry Preschool Program (Heckman *et al.*, 2010). Dit betreft voorschoolse educatie in de Verenigde Staten voor kansarme kinderen, met name *African americans*. Om de effecten daarvan te onderzoeken is er een zeer uitvoerig gerandomiseerd experiment opgezet. In dat onderzoek worden niet alleen effecten van voorschoolse educatie op de latere inkomsten meegenomen, maar ook effecten op belastingen en uitkeringen. Bovendien worden de baten van minder criminaliteit in geld uitgedrukt. Het geschatte rendement – de interne rentevoet op de investeringen – van voorschoolse educatie ligt in deze studie tussen zeven en tien procent.

Blomquist *et al.* (2014) voeren een MKBA uit van extra investeringen in hoger onderwijs in Kentucky. Daarbij maken zij onderscheid tussen private financiële baten, private niet-financiële baten en externe baten. Private financiële baten bestaan uit een hoger inkomen uit arbeid. Private niet-financiële baten betreffen bijvoorbeeld een betere gezondheid en meer vaardigheden om goederen en diensten voor eigen gebruik te produceren. Externe baten kunnen optreden als hogeropgeleiden het gedrag en de gezondheid van de mensen om hen heen positief beïnvloeden. Daarnaast zijn er externe baten van de belasting die over het extra inkomen wordt betaald. Blomquist *et al.* schatten

Adequaat effectenonderzoek is een noodzakelijke voorwaarde voor goede beleidsvoorbereiding in het algemeen, niet alleen voor specifieke evaluatiemethoden

de private financiële baten op basis van een regressie op inkomensgegevens. Deze analyse lijkt echter niet te voldoen aan de hierboven geschetste eisen aan effectiviteitsonderzoek. De totale maatschappelijke baten worden namelijk geschat op basis van een enquête. Volgens deze analyse zouden de totale maatschappelijke baten naar schatting negentig procent hoger liggen dan de private financiële baten. Over het gebruik van enquêtes om baten te schatten, bestaat discussie in de wetenschappelijke literatuur (Hausman, 2012). Op de methoden van Blomquist *et al.* valt dus het een en ander af te dingen. De waarde van het onderzoek is dat het laat zien dat het belangrijk is om bij onderwijsbeleid naast private voordelen ook maatschappelijke baten te onderscheiden en om deze extra baten waar mogelijk te kwantificeren, maar dan wel met adequate methoden.

Dat MKBA's van onderwijsbeleid veelal niet aan wetenschappelijke normen voldoen, valt niet alleen of primair de uitvoerders van MKBA's aan te rekenen. Als wetenschappelijk verantwoord effectenonderzoek ontbreekt, zoeken zij naar andere manieren om kosten en baten in te schatten. Maar het kan lonen om beter

te kijken naar goede voorbeelden uit de internationale wetenschappelijke literatuur. En bij het uitvoeren van beleid is het nuttig om een goede effectevaluatie ‘mee te laten lopen’.

VERDELINGSEFFECTEN LATEN ZIEN

In een discussie met beleidsmakers die elders in dit MKBA-dossier wordt beschreven, komen verdelingseffecten naar voren als een belangrijk discussiepunt (Werner, 2014). Sommige beleidsmakers benadrukken dat verdelingsvraagstukken per definitie politiek van aard zijn, terwijl andere aangeven dat verdelingseffecten kunnen worden meegenomen in een MKBA. Deze standpunten laten zich verenigen door verdelingseffecten wel te laten zien in een MKBA, maar er geen waardeoordeel aan te verbinden, want dat “is een taak voor de politiek”. Zo wordt in een MKBA van bezuinigen op kinderopvang (Kok *et al.*, 2011) getoond dat dit de welvaart van ouders sterk negatief beïnvloedt. Belastingbetalers ondervinden daarentegen een sterke welvaartstoename. Het gaat dus met name om een verdelingsvraagstuk. In de praktijk worden verdelingseffecten in MKBA’s vaak niet of slechts marginaal opgenomen, hoewel de richtlijnen (Eijgenraam *et al.*, 2000; Romijn en Renes, 2013) aangeven dat dit wel moet. Gezien het politieke belang ervan verdient het aanbeveling om de verdelingseffecten altijd te laten zien.

In de arbeidsmarkteconomie worden resultaten doorgaans niet gepresenteerd in termen van kosten en baten, maar als een uitruil tussen het functioneren van de arbeidsmarkt (*efficiency*) en de verdeling van welvaart (*equity*). Zo kunnen lagere werkloosheidsuitkeringen bijdragen aan een lagere werkloosheid, maar leidt het tevens tot lagere inkomens voor werklozen. Er zijn maar weinig maatregelen – gericht op het functioneren van de arbeidsmarkt – die neutraal uitpakken voor de inkomensverdeling. En andersom zullen maatregelen gericht op het veranderen van de inkomensverdeling zo goed als altijd het functioneren van de arbeidsmarkt beïnvloeden.

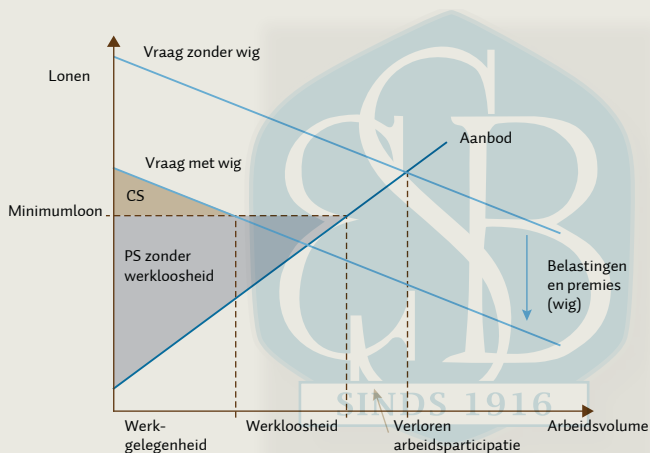
De sterke punten van arbeidsmarktonderzoek en MKBA’s zijn complementair. Arbeidsmarktonderzoek levert informatie over arbeidsmarkteffecten en verdelingseffecten. De MKBA completeert het beeld door arbeidsmarkteffecten in welvaart uit te drukken en andere effecten toe te voegen. Dit impliceert dat een MKBA niet kan worden uitgevoerd los van arbeidsmarktonderzoek. Net als bij onderwijs is een effectenstudie van hoge kwaliteit een voorwaarde voor een goede MKBA.

HETEROGENITEIT MEENEMEN

Heterogeniteit van werknemers is een belangrijk kenmerk van de arbeidsmarkt en is ook belangrijk voor MKBA’s. Arbeidsmarktbeleid draait vaak om het activeren van mensen die niet werken. De kans op succesvol beleid hangt sterk samen met de afstand tot de arbeidsmarkt van niet-werkenden. Die afstand wordt sterk bepaald door hun productiviteit (Heckman en Sedlacek, 1985). Koning (2013) beschrijft een typologie van werklozen waarin verschillende productiviteitsniveaus en oorzaken van niet werken worden gecombineerd. Daarbij is het onder meer van groot belang of de productiviteit van de werkloze onder of boven het minimumloon ligt: als de productiviteit daaronder ligt, is de werkloze voor werkgevers zonder subsidies niet aantrekkelijk. Ook van belang is het reserveringsloon, ofwel het minimale loon waarvoor de werknemer wil werken: als werken minder oplevert dan het reserveringsloon wil de werkloze niet aan de slag. Koning onderscheidt vijf typen werkloosheid: frictiewerkloosheid (productief, maar nog geen passende baan), productiviteitsval (niet productief genoeg ten opzichte van minimumloon, loonkosten-subsidie kansrijk), armoedeval (reserveringsloon hoger dan productiviteit), effectieve re-integratie (niet

Wig en minimumloon op de arbeidsmarkt voor laagopgeleiden

FIGUUR 1

De auteur heeft verklaard dit artikel alleen te publiceren in ESB en niet elders

te publiceren in wat voor medium dan ook. Het is wel toegestaan om het artikel voor eigen gebruik en voor publicatie op een intranet van de werkgever van de auteur aan te wenden.

productief genoeg ten opzichte van minimumloon, scholing kansrijk) en te lage productiviteit. Vervolgens wordt nagegaan hoe beleidsinterventies wel of niet werken voor verschillende typen werklozen. Een MKBA zou hierop moeten aansluiten: bij een analyse van de werkingskracht van instrumenten dient steeds het juiste arbeidsmarktsegment als vertrekpunt te worden genomen.

VRAAG/AANBODANALYSE IS DE BASIS

MKBA's zijn vaak gebaseerd op analyse van vraag- en aanbodcurven (Romijn en Renes, 2013). Een dergelijke vraag/aanbodanalyse vereist kennis van de helling (elasticiteit) van vraag- en aanbodcurven, althans het gedeelte daarvan waarlangs wordt 'verschoven' door de beleidsinterventie. In veel gevallen zal effectenonderzoek hierover belangrijke informatie opleveren. In MKBA's wordt vaak aangenomen dat de vraag- en aanbodcurven in het relevante bereik bij benadering lineair zijn. Mogelijk zijn nog andere pragmatische veronderstellingen nodig. Een belangrijke opgave voor de werkwijzers is om voor een breed scala aan maatregelen te schetsen of en hoe dit op verantwoorde wijze mogelijk is.

Een vraag/aanbodanalyse kan niet voorbijgaan aan bestaande regulering. Beleidsinterventies vinden plaats in een arbeidsmarkt die door vele vormen van overheidsbeleid wordt beïnvloed. Figuur 1 geeft als voorbeeld een gestileerde weergave van de arbeidsmarkt voor mensen met een lage opleiding, waarin twee bestaande overheidsingrepen zijn meegenomen: belastingen en premies op arbeid – de 'wig' – en het minimumloon – wettelijk minimumloon en laagste cao-lonen. De curve 'vraag zonder wig' in de figuur geeft aan hoeveel werkgevers bereid zijn te betalen voor werknemers. Gezien de heterogeniteit van werknemers dient een dergelijke analyse bij voorkeur te worden uitgevoerd voor verschillende segmenten van de arbeidsmarkt.

Uit de figuur blijkt dat de wig leidt tot nettolonen die lager liggen dan de brutoloonkosten, waardoor de betalingsbereidheid – gelijk aan de vraag – die werknemers ervaren lager ligt dan wat werkgevers in totaal bereid zijn te betalen. Hierdoor schuift de vraagcurve naar beneden, hetgeen leidt tot een lager loon en daardoor een lagere arbeidsparticipatie. Minimumlonen zorgen ervoor dat er geen evenwicht wordt bereikt waarbij de vraag gelijk is aan het aanbod. Gegeven een minimumloon is het aanbod groter dan de vraag en bestaat er werkloosheid.

Welvaartsanalyse betreft – veranderingen van – driehoeken in vraag/aanbodfiguren. De welvaart is in figuur 1 zichtbaar als twee driehoeken. Het consumentensurplus (CS) laat de winst voor werkgevers zien en het producentensurplus (PS) de nettowelvaart voor werknemers. Het getekende producentensurplus wordt overigens slechts gedeeltelijk bereikt door het bestaan van werkloosheid. Als er veranderingen optreden in vraag- of aanbodcurven, de wig of het minimumloon, dan verandert de omvang van de driehoeken. Deze veranderingen zijn welvaartseffecten in de MKBA.

De vraag is of beleidsinterventies zich laten vertalen in veranderingen van curven, de wig, het minimumloon of andere randvoorwaarden

De vraag is dan of beleidsinterventies op de arbeidsmarkt en in het onderwijs zich laten vertalen in veranderingen van vraagcurven, aanbodcurven, de wig, het minimumloon of andere randvoorwaarden. Bijvoorbeeld verlaging van de bijstand leidt mogelijk tot een hoger aanbod van arbeid omdat het relatief aantrekkelijker wordt om te werken. De aanbodcurve verschuift dan naar rechts. Verlaging van de wig leidt tot een verschuiving van de vraagcurve – 'vraag met wig' – naar boven. Loonkostensubsidies kunnen worden gezien als negatieve belastingen voor specifieke groepen. Zij verschuiven de 'vraag met wig' dus gedeeltelijk naar boven. Gesubsidieerde arbeid voegt extra vraag toe. Dreiging van sancties verhoogt voor werklozen de kosten van niet werken en dus de relatieve baten van wel werken. Hierdoor verschuift een deel van de aanbodcurve omhoog. Verlaging van het minimumloon leidt tot een verschuiving omlaag van deze restrictie, met als gevolg een groter consumentensurplus, een kleiner producentensurplus zonder werkloosheid en een lagere werkloosheid. Beter onderwijs of scholingstrajecten, ten slotte, leiden tot een hogere productiviteit van werknemers, waardoor de betalingsbereidheid van werkgevers toeneemt en de vraagcurven naar boven verschuiven. Met deze korte schets

LITERATUUR

- APE (2005) *Kosten en baten van arbeidsveiligheidsstrajecten*. Den Haag: Aarts De Jong Wilms Goudriaan Public Economics BV.
- Arcadis (2006) *Kosten en baten van maatregelen in het sociale domein*. Arnhem: Arcadis.
- Berenschot et al. (2007) *Maatschappelijke kosten-batenanalyse Brede school*. Utrecht: Berenschot.
- Blomquist, G.C., P.A. Coomes, C. Jepsen et al. (2014) Estimating the social value of higher education: willingness to pay for community and technical colleges. *Journal of Benefit-Cost Analysis*, 5(1), 3–41.
- CPB (2006) Beoordeling KBA voortijdig schoolverlaten. *CPB Notitie*, 12 juni.
- CPB/PBL (2012) *Keuzes in kaart 2013–2017; een analyse van tien verkiezingsprogramma's*. Den Haag: CPB/PBL.
- Ecorys (2009) *MKBA voortijdig schoolverlaten*. Rotterdam: Ecorys.
- Eijgenraam, C.J.J., C.C. Koopmans, P.J.G. Tang en A.C.P. Verster (2000) *Evaluatie van infrastructuurprojecten. Leidraad voor kosten-batenanalyse*. Den Haag: Sdu.
- Elk, R. van, M. van der Steeg en D. Webbink (2013) The effects of a special program for multi-problem school dropouts on educational enrolment, employment and criminal behavior. *CPB Discussion Paper*, 241.
- Hausman, J. (2012) Contingent valuation: from dubious to hopeless. *Journal of Economic Perspectives*, 26(4), 43–56.
- Heckman, J.J., S.H. Moon, R. Pinto et al. (2010). The rate of return to the High-Scope Perry Preschool Program. *Journal of Public Economics*, 94(1-2), 114–128.
- Heckman, J.J. en G. Sedlacek (1985) Heterogeneity, aggregation, and market wage functions: an empirical model of self-selection in the labor market. *Journal of Political Economy*, 93(6) 1077–1125.
- Heul, H. van der (2006) Vaststelling en evaluatie van de effecten van reïntegratiemaatregelen voor WW-cliënten. *Kennismemo*. Amsterdam: UWW.
- Kok, L., C. Koopmans, C. Berden en R. Dosker (2011) *De waarde van kinderopvang*. Rapport. Amsterdam: SEO Economisch Onderzoek.
- Koning, P. (2013) Activerend arbeidsmarktbeleid: een beknopte handleiding. *TPEdigitaal*, 7(2).
- Koning, P., D. Webbink en C. Koopmans (2013) Onderwijs en arbeidsmarkt in MKBA's. In: Bertolini, L., et al. Twee notities voor de algemene leidraad voor maatschappelijke kosten-batenanalyse. *SEO Discussion Paper*, 73, 3.
- Koopmans, C.C. en F. Tewes (2010) Economische projectbeoordeling Programma Toetsing en Toetsgestuurd leren. *SEO Rapport*, 2010(08).
- Leuven, E., M. Lindahl, H. Oosterbeek en D. Webbink (2007) The effect of extra funding for disadvantaged students on achievement. *Review of Economics and Statistics*, 89(4), 721–736.
- Romijn, G. en G. Renes (2013) *Algemene leidraad voor maatschappelijke kosten-batenanalyse*. Den Haag: CPB/PBL.
- Veld, R.J. in 't, W. Korving, Y. Hamdan en M. van der Steen (2006) *Kosten en baten van voortijdig schoolverlaten*. Den Haag: Taskforce Jeugdwerkloosheid en het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen. 16
- Werner, G.J. (2014) Verslag MKBA-sessie met beleidsmakers. *ESB*, 99(4696S), 17–20.

is echter niet aangetoond dat deze benadering werkt voor alle soorten arbeidsmarkt- en onderwijsbeleid. Dit zal in de praktijk moeten blijken: *the proof of the pudding is in the eating*.

CONCLUSIE

De crux van een MKBA voor arbeidsmarkt en onderwijs is een goede combinatie van effectenonderzoek en welvaartsanalyse. Het effectenonderzoek zal vaak gaan over productiviteit, reserveringsloon et cetera, en onderscheid maken tussen diverse doelgroepen van beleid. Welvaartsanalyse betreft vraag en aanbod, waarbij de welvaartseffecten van bestaande marktimperfections moeten worden meegenomen. Speciale aandacht verdient daarbij de heterogeniteit van werknemers in termen van productiviteit. Dit is een belangrijk punt, omdat verschillen in productiviteit juist ook het aangrijpingspunt vormen voor beleid – hetzij om ‘werk voor de onderkant’ te bewerkstelligen, hetzij om inkomensherverdeling te realiseren. Andere belangrijke aspecten zijn de transactiekosten van baanveranderingen en de geografische spreiding van banen en werkenden.

De analyse resulteert in de volgende aanbevelingen. Ten eerste, vermijd in MKBA's het invullen van beredeneerde effecten, verwachtingen van betrokkenen of niet-onderbouwde veronderstellingen. Effecten op basis van wetenschappelijk onderzoek verdienen sterk de voorkeur. Ten tweede, voer voor zowel onderwijs als de arbeidsmarkt concrete casestudies uit die als voorbeeld van goede toepassing kunnen dienen. Deze casestudies bieden een basis voor het schrijven van werkwijzers voor MKBA van onderwijs- en arbeidsmarktbeleid. Ten derde, verken in die werkwijzers de mogelijkheden om de welvaartseffecten van verschillende vormen van beleid te onderzoeken met vraag/aanbodanalyse.